

לא תחמוד בית רעף לא-תחמוד אשת רעף ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעף

(שמות כ, יג)

רפאל בן שושן

לפנינו הפסוקים שבהם עשרת הדברות מוזכרים בבירור בפרקי הנבואה. "לא תחמוד" מופיע רק במיכה, צמוד לעבירת הגזל (עבירה בכוונת מכוון). אצל הושע וירמיהו כל העבירות הן מתחום "לא תעשה". "לא תחמוד" אין בה מעשה, ומובנה מתקרב יותר למשמעות של "מצוות עשה" גם אם היא מנוסחת כמצוות "לא תעשה".

הושע (ד א-ב)

שָׁמְעוּ דָּבָר יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לִיהוָה עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין אֶמֶת וְאֵין חֶסֶד וְאֵין יְדַעַת אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ.
אֵלֶּה יִכְחַשׁ וְרָצַח וְגָנַב וְנָאֵף פָּרְצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגְעוּ.

ירמיה (ז ט)

הֲגָנַב רָצַח וְנָאֵף וְהִשָּׁבַע לְשָׁקֵר וְקִטְרַת לִבָּעַל וְהִלְךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם.

מיכה (ב ב)

וְחִמְדוּ שְׂדוֹת וְגָזְלוּ וּבָתִּים וְנִשְׂאוּ וְעִשְׂקוּ גָבֵר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנִחְלָתוֹ.

פרשנינו הקלאסיים הביעו תמיהה על צווי זה. כך האבן עזרא:

"האם ניתן לצוות את האדם שלא לחמוד את מה שלבו חומד ורבים אמרו כי אין עוון במחשבת הלב." שהרי התורה כולה מלמדת על השגחת האל על בראיו ולכל ציווי צמוד שכר או עונש. האם אפשר לפסוק דין על עניין ערטילאי כמו מחשבה? הטלת אשמה על מחשבה, משמעותה או שהוגה המחשבה מטבעו חורש רעות (היהודי לדורותיו בתרבות הנוצרית) או שהוא אינו מזדהה עם הקנון הרעיוני של זמנו/חברתו/סביבתו ולכן הוא מהווה סכנה (התרבות הבלשביקית). ואין התורה חוי"ח אוסרת חופש הדעה או חופש המחשבה. אומר הרמב"ם: **" וכבר אמרתי פעמים רבות, כשיש מחלוקת בין החכמים בסברת אמונה אין תכליתו מעשה מן המעשים, שאין אומרים הלכה כפלוגי (משנה סוטה ג)"**

ניסוח חריף יש לבעל "החינוך":

"ואיך תבוא בתורה מניעה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו". ביהדות, האדם הוא יצור מהטבע, בטבע. האם האדם יכול לכפות את עצמו על טבעו? האדם אינו מלאך (כמו בנצרות שרצתה לנתק האדם הנוצרי מהטבע האנושי – הנזירות) ואינו בהמה. וכבר אמר חכם נוצרי גדול, פסקל: **"אין האדם לא מלאך ולא בהמה, והצרה היא שמי שרוצה לעשות אדם למלאך, עושה אותו לבהמה"**. ובנדון אמרו חז"ל: **" אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה"** (בבלי עבודה זרה ל).

חכמינו לדורות מנסים להבהיר איך ניתן לקיים מצוות "לא תחמוד". אומר הבן עזרא:

ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים, ולא יתכן להיות. כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אף על פי שהיא יפה, כי הרגילותו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו, ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת "ולאדם שלא עמל בו יתנו חלקו", ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא, ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד... וישמח בחלקו ולא ישים אל

לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו...

אדם המרגיל את עצמו שלא לחמוד סופו שהוא מקיים "לא תחמוד". זהו הכלל הגדול של "החינוך" – "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות" (הרמב"ם ואריסטו) מכאן ש"לא תחמוד" אינו במחשבה טהורה אלא במעשה שהאדם עושה כדי להשיג מבוקשו.

בעל "החינוך" מסביר:

ולא יאמרו אותו (שאינו האדם) יכול לשלוט במחשבותיו, זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם, כי האמנם, ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ובדעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו, ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפץ יטנו - והוסיפו חז"ל: **הרשעים ברשות ליבם, הצדיקים ליבם ברשותם.**

זהו הכלל הגדול בנוסחו של הרמב"ם על חופש הבחירה וחופש הרצון של האדם. הכל ניתן בידי האדם, כולל היכולת לחשוב מחשבותיו. חטא החימוד הוא מהחטאים שהאדם חוטא במשיכתו אחרי רצונותיו והעדפותיו. וכך הרמב"ם בהלכות תשובה:

"רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע - הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע"...ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע..."

הטוב והרע, בכל מקום ובכל זמן בידי האדם. ואין מחשבתו של האדם גזרה משמיים. כפי שפועלו של האדם, טוב או רע, מעשה ידיו של האדם, כך מחשבתו של האדם, טובה או רעה היא כולה יצירתו ורצונו של האדם. ושפינוזה, אחד משני נביאי השקר הגדולים שקמו לעם ישראל, שלל שלילה גמורה את הרמב"ם ותורתו והוא ביסס את כל כתביו על העיקרון שחופש הבחירה וחופש הרצון הם הזיות של האדם, ובדעתו כל מי שיחקור בלא משוא פנים את קורות הקיים, יגלה זאת, ומעבר לכך יגלה גם שהמקרה אינו קיים בעולם.

דנו חכמים בעשרת הדיברות שבפרשת ואתחנן:

וְלֹא תִחְמֹד אֶשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאוּוֹה בֵּית רֵעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעַבְדוֹ וְאֶמְתּוֹ שׂוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ

למה "לא תחמוד ולא תתאוה"? דבר אחד הם או שני דברים נבדלים? שתי מצוות או מצווה אחת? אומר אבן עזרא:

אמר אברהם המחבר: משפט אנשי לשון הקודש פעם יבארו דיבורם באר היטב, ופעם יאמרו הצורך במילות קצרות, שיוכל השומע להבין טעמים. ודע, כי המילות הם כגופות, והטעמים הם כנשמות, והגוף לנשמה, הוא כמו כלי, על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים, ואינם חוששים משינוי המילות, אחר שהם שוות בטעמן.

לא תחמוד ולא תתאוה אחד הם. כאחד מהבלשנים החשובים של השפה העברית, אבן עזרא מנסה בכל פירושו למצוא המשמעות או הגדרה מדויקת של כל מילה ומילה. אך המשמעות של הסוגיה נמצאת בהקשר שבו נידונה. כך שלפי ההקשר, "לא תחמוד ולא תתאוה" זהים הם. ראייה לכך ששניהם מדברים על חימוד או תאוה של בית, אישה, עבד, אמה, שור, חמור וכל אשר לרע.

לעומתו, הרמב"ם מפרש את "לא תחמוד" ו"לא תתאוה" כשני ציוויים שונים. כך הוא מגדיר "לא תחמוד" במשנה תורה:

כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביר עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר [ה] בלא תעשה שנאמר לא תחמוד. ואין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה. ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד. כענין שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך - חימוד שיש בו מעשה.

בספר המצוות כותב הרמב"ם :

לא תחמוד: (מצווה רס"ה)

אזהרה שהזהרנו מלהעסיק מחשבותינו בתחבולות איך לרכוש קנין זולתנו מאחינו, וזהו אמרו יתעלה: "לא תחמד בית רעך" (שמות כ, יז). ולשון המכילתא: "לא תחמד - או אפילו חימוד בדיבור? תלמוד לומר: 'לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך' (דברים ז, כה), מה להלן עד שיעשה מעשה, אף כאן נמי עד שיעשה מעשה". והנה נתבאר לך שלא זו מזהיר מלעשות תחבולות כדי ששגיג לעצמנו דבר שחמדנו מרכוש אחינו, ואפילו בקניה ומתן דמים מרבים - שכל זה עברה על "לא תחמד".

לא תתאוה (מצווה רס"ו)

פירוש דבר זה: שאם ראה דבר יפה אצל אחיו אם השליט מחשבתו עליו ונתאוה לו - הרי עבר על אמרו יתעלה: "לא תתאוה". ... ואם ישיג דבר זה - הרי עבר גם על "לא תחמד" כשירכש אותו הדבר שהיה של חברו שלא היה לו עניין במכירתו, אלא שהכביד עליו ועשה תחבולה עד שהשיגו. ונמצא שעבר על שני לאווין, כמו שביארנו, על לא תחמוד אינו עובר (ואינו לוקה) עד שישגיג בפועל הדבר שהוא חומד, כל עוד המוכר אין לא עניין במסירת קניינו. העובר על לא תחמוד הוא המשתדל בפועל לקבל לידי החפץ שהוא חומד - עד שיעשה תחבולה להשיגו, ולא יחדל מלפיו ולהכביד עליו למכרו או להחליפו במה שהוא יותר טוב ממנו ויותר יקר.

אפשר למצוא דוגמא נוקבת ל"לא תחמוד" באחד המשפטים המפורסמים של תולדות הקולנוע:

"I am gonna make him an offer he can't refuse" (Don Corleone – The Godfather).

לפי הרמב"ם "לא תחמוד" היא התעסקות האדם בתחבולות, בלחץ, באיומים, במלכודות ובהנחת מוקשים כדי להשיג מבוקשו. כל עוד תשוקתו לדבר לא התממשה האדם אינו עובר וגם אינו לוקה. לעומת זה "לא תתאוה" היא עברה כאשר אדם מעסיק את עצמו ומחשבתו בתשוקה לדבר שאינו שייך לו. קרוב ל"לא תתאוה", אובססיה המשתלטת על אדם.

ובפנינו פרדוקס. מלקות/לוקה נפסק ע"י בית דין. ולכך צריך התראה ועדים. העושה תחבולות, תכסיסים ומאיים ניתן להביאו למשפט אחרי התראה ובנוכחות עדים. אך הדין הוא שלא ניתן להאשים, המובא לדין, כי לא נעשב מעשה (לקיחה בפועל של דבר שהאיש חמד). לעומת זו "לא תתאוה" היא עברה של "לא תעשה" ולכן לוקים עליה. אך איך אפשר לזהות תאוה אם היא כולה בעולם המחשבה? ומוסיף הרמב"ם:

התאוה מביאה לידי חימוד, והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור, אף על פי שהרבה להם בדמים והפציר ברעים יבא לידי גזל, שנאמר וחמדו בתים וגזלו (מיכה ב ב). ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממונם או מנעוהו מלגזול יבא לידי שפיכות דמים, הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד, והקונה דבר שהתאוה בהפציר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן עובר בשני לאווין, לכך נאמר לא תחמוד ולא תתאוה, ואם גזל עבר בשלשה לאווין... (גזלה א ט והלאה) - צא ולמד ממעשה אחאב ונבות.

משמע "לא תתאוה" היא מצוות לא תעשה, באשר היא באה לשים סייג ל"לא תחמוד". בלשון ימינו לא תתאוה היא אור אדום לאדם. אל תסתכל בקניינו/רכושו/מעמדו של שכנך/רעך. אם לא כך תבוא לידי חימוד וגזל.

וכך הוא מקרה נבות ואחאב (מלכים א כא):

ב וַיִּדְבֹר אַחְאֵב אֶל-נְבוֹת לֵאמֹר תִּנְה-לִי אֶת-כַּרְמְךָ וַיְחִי-לִי לְגֹן יָרֵק... "לא תתאוה"

וְאַתְנָה לָךְ תַּחֲתֵינוּ, כָּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ; אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ, אֶתְנָה-לָךְ כֶּסֶף מְחִיר זֶה – "לא תחמוד"

... וַיִּשְׁכַּב, עַל-מִטָּתוֹ, וַיִּסַּב אֶת-פְּנָיו, וְלֹא-אָכַל לֶחֶם – לב חורש מחשבות

...ותאמר אליו, איזבל אשתו, אתה, עתה תעשה מלוכה על-ישׂרָאֵל - (פי-תשתרר עלינו, גם-השתרר – זוהי דרך מלכותם של מלכי כנען).

והשיבו את-נבות בראש העם, והשיבו שנים אנשים בני-בליעל, נגדו, ויעדוהו – לא תענה...

... ברכת אלהים ומלך – לא תישא

... ויסקלוהו באבנים וימת – לא תרצח

... קום רש את-כרם נבות היזרעאלי – לא תגנוב

אחאב התאוה לכרם של נבות וסופו שעבר על שישה מדיברות שבלוחת הברית. ומאז נשמעת זעקת אליהו "הרצחתי, וגם-גרשתי". ו"רבי אלעזר הקפרי אומר, הקנאה והתאווה והקבד מוציאין את האדם מן העולם", האדם מוציא את עצמו מקהל בני אנוש.

שתי תורות שיצאו היהדות היו למכשול גדול ליהדות: הנצרות ותורתו של שפינוזה. שתיהן נתנו פירוש משלהם ל"לא תחמוד". תורת ישו הנוצרי כפי שנאמרה ב"דרשה על ההר" אומרת בין היתר: "שמעתם כי נאמר לראשנים לא תנאף, ואני אומר לכם פלהמסתכל באשה לחמד אותה נאף נאפה בלבו.

והשלמה לתורה הדתית מבוססת כוונה של ישו נאמרה ע"י שאול התרסי:

"כי המצווה (החוק) יוצרת הזעם, ובמקום שאין מצווה אין גם עברה".

כי הכול על פי הכוונה והחסד. תורת החסד של הנצרות מפקיעה מידי האדם את פועלו הדתי, והחסד האלוהי הוא בכלל מתנה משמיים. שים ישו בלבך ואולי תהיה בין הנושעים. וכבר אמר הנביא ירמיהו "עקב הלב מפל ואנש הוא מי ידענו".

התורה השנייה היא תורת שפינוזה, אב ואם לכל תורות הכופרים של זמננו. איש דתי, לפי היהדות, מחויב לאל מצווה. אין אל מצווה אצל שפינוזה (יש רק חוקיות בעולם וחוקיות זו - הטבע - היא האלוהות עצמה). תלמיד של שפינוזה צריך להשתדל בהכרת האלוהות, ואין לו שום צורך במצוות או בפולחן. "אלה הם צללים חסרי טעם וחסרי משמעות... טוב ורע הם לפי שפת בני אדם מה שמשרת או מזיק לעצמותו (של האדם)". חיזוק עצמותו של אדם ניתן להשגה ע"י התנהגות רציונאלית. הרציונאליות דורשת שחיזוק עצמותו של הפרט תעבור דרך חיזוק עצמותו של כל פרט ופרט. להזיק לאחר (להמעיט את עצמותו) פוגע בעצמותו של המזיק. לכן התנהגות רציונאלית משמעותה: אל תפגע בקיומו ועצמותו של השכן/רע. חזרנו ל"לא תתאוה ולא תחמוד". מוסר אוניברסלי מושתת על רציונאליות במוסר אינו מבטיח חשיבה מוסרית אחידה ומוסכמת בין בני אדם. אני יכול להעריך טובתו/עצמותו של השכן/רע לפי כללים שאינם מקובלים על השכן/רע. מחיקת הציווי, והפולחן שצמוד אליו, משאירים האדם כייצור של "אני ואפסי עוד". והנה לנו איין ראנד. האנוכיות היא הטוב המוסרי.

רציונאליות אתית היא הזיה, לא מעצם עצמה אלא בהיותה ניתנת בידי רציונאליות של כל פרט ופרט. "לא תתאוה ולא תחמוד" הם ציוויים מחוץ להחלטתו והבנתו של כל פרט ופרט. היותם מחוץ להבנתו של האדם, הם בתחום הכרעתו. בזאת חשיבותם וכוחם.

ערב תיקון ליל שבועות אור לה' סיון תש"ף 27.5.20